

Hakkari İlahiyat Dergisi | Hakkari Journal of Theology

e-ISSN: 2979-9988

6 (Haziran/June 2025), 94-101.

Ahmed Matlûb. Esâlîb Belâğiyye: el-Fesâha, el-Belâğa, el-Meânî. Kuveyt: Vekâletü'l-Matbû'ât, 1. Baskı, 1980, 304s.

ZEYNEL ABİDİN SOYSAL

Arş. Gör., Şırnak Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı,
Arap Dili ve Belâgatı Bilim Dalı

*Res. Asst., Sırnak University, Faculty of Theology, Department of Basic Islamic Sciences
Department of Arabic Language and Rhetoric*

Şırnak, Türkiye

abidinsoysal@gmail.com

ORCID: [0000-0002-5086-8022](https://orcid.org/0000-0002-5086-8022)

Atıf/Citation: Soysal, Zeynel Abidin. "Esâlîb Belâğiyya: el-Fesâha, el-Belâğa, el-Meânî". *Hakkari İlahiyat Dergisi* 6 (Haziran 2022), 94-101. [www.doi.org/10.69801/haid.1682960](https://doi.org/10.69801/haid.1682960)

Makale Bilgisi

Makale Türü | Article Types:

Geliş Tarihi | Received:

Kabul Tarihi | Accepted:

Yayın Tarihi | Published:

Yayıncı | Published by:

Kitap İncelemesi | Book Review

24. 04. 2025

22. 05. 2025

30. 06. 2025

Hakkari Üniversitesi İlahiyat Fakültesi / Hakkari University
Faculty of Theology

İntihal | Plagiarism

Bu makale, Turnitin yazılımınca taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir. / This article has been scanned by Turnitin. No plagiarism detected.

Telif Hakkı | Copyright

(CC BY-NC 4.0) Uluslararası Lisansı altında lisanslanmıştır. /
Licensed under the (CC BY-NC 4.0) International License.

Çıkar Çatışması | Conflicts of Interest

Yazar(lar) tarafından beyan edilmemiştir. / The author(s) has
no conflict of interest to declare.

Etik Beyan | Ethical Statement

Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur. / It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited. (Zeynel Abidin Soysal).

Değerlendirme | Peer-Review

İki Dış Hakem - Çift Taraflı Körleme
Double anonymized - Two External

Web: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/haid>

E-posta: ilahiyatdergi@hakkari.edu.tr

Ahmed Matlûb. Esâlib Belâğiyye: el-Fesâha, el-Belâğa, el-Meânî. Kuveyt: Vekâletü'l-Matbû'ât, 1. Baskı, 1980, 304s.

Matlûb'un temelde meânî ilmini ele aldığı bu eseri, mukaddime ve iki bölümden müteşekkildir. Kitabındaki ilk bölümü “fesâhat-belâğat”, ikinci bölümü “meânî ilmi”ne ayırsa da fesâhat ve belâğat başlıklarını, meânî konularına zemin hazırlamak için açmıştır. Bu sebeple esasında fesâhat-belâğat bölümünü, belâğat üsluplarına yani meânî ilmine bir mukaddime niteliğinde işler. (s.5) Ancak Matlûb, söz konusu husustan dolayı; ilk bölümü tafsilatlı olarak ele alır. Matlûb, mukaddimede bu kitabını daha önce kaleme aldığı ve beyân ile bedî' ilmine hasrettiği *Fünûn Belâğiyye* adlı eserinin devamı olarak nitelendirir. (s.5) Kitabı yazmadaki amacını, mütekellimin veya edibin, düşüncelerini aktarırken başvurmak zorunda olduğu belâğî üslup şekillerini irdelemek olarak ifade eder. Matlûb'a göre haber-inşâ, ta'rîf-tenkîr, zikir-hazîf, takdîm-tehîr, kasr, fasıl-vasıl, icâz-itnâb-musâvât ve sözün muktezâ-yı zâhirin dışına çıkması gibi meânî ilminin konuları, belâğî üslubun özünü teşkil eder. (s.6) Matlûb'un eserinin meânî ilmini konu edindiğini ifade etmesine rağmen onu *Esâlib Belâğiyye* yani “belâğat üslupları” olarak isimlendirmesi bu konudaki kanaatini ayrıca vurgular. Zira ona göre bahsi geçen ve nazım/sözdizimi uygulamaları olarak da bilinen bu “belâğat üslupları” söz kalıpları ve ifade şekillerinin bilinen en önemli yollarındandır. (s.6) Matlûb, eserde mütekaddimûn belâğatçıların taksim ve tariflerine bağlı kaldığını ve kaideleri örnekleriyle beraber ele aldığını vurgular. (s.6-7) Matlûb'a göre donuklaşan belâğat ilmi, geleneğin öldürülmesiyle değil, gelenek ile üslubunun anlaşılması ve modern birikimin bilinmesiyle yenilik yoluna girebilir. (s.7) Matlûb'un bu tespiti kendi zaviyesinden haklı olabilir. Ancak onun, bu dönemi “donukluk” ile nitelemesine, ilgili dönemde belâgate yapılan katkılar dikkate alınarak bazı eleştiriler getirilebilir. Belâğatın ilim olarak vaz' edilmesi konusundaki ilerleme, bu minvalde eserlerin tanım, taksîm ve tertîp noktasında ulaştıkları seviye gibi hususlar bunlardan bazılarıdır.

Kitabının ilk bölümünü temelde fesâhat ve belâğat şeklinde iki başlığa ayran Matlûb, iki kavramın dil, Kur'ân, hadisler ve gelenekteki delâletlerini tespit etmeye çalışır. Bu bağlamda fesâhat başlığı altında Câhız (ö. 255/869), İbn Kuteybe (ö. 276/889), Müberrid (ö. 286/900), Ebü'l-Abbâs Sa'leb (ö. 291/904) İbnü'l Mu'tez (ö. 296/908), Ebü'l-Hüseyn İbn Vehb (ö. 335/947), Kudâme b. Ca'fer (ö. 337/948), Ebu Hilâl el-Askerî (ö. 400/1009'dan sonra), İbn Sinân el-Hafâcî (ö. 466/1073), Abdülkâhir el-Cürcânî (ö. 471/1078-79), Fahreddin er-Râzî (ö. 606/1210), Ziyâüddîn İbnü'l-Esîr (ö. 637/1239), Sekkâkî (ö. 626/1229), Bedrüddîn b. Mâlik (ö. 686/1287) ve Kazvî'nin (ö. 739/1338) fesâhat kavramına yükledikleri anlamı analiz eder. Mâtlûb'a göre sözlükte açıklık ve beyân anlamına gelen “fesâhat” kelimesi belâğat ve edebî tenkit alanına dâhil olunca, belâğat ile aynı anlamda kullanılmıştır. Dolayısıyla Câhız gibi ilk belâğatçılar her iki kelimeyi birçok yerde aynı anlamda ve birbirlerinin yerine kullanmıştır. (s.13) Mâtlûb, Câhız'ın “fesâhat” konusunu geniş kapsamlı işleyerek lafızlardan çokça bahsettiğini ifade eder. Şöyle ki; müellif *el-Beyân ve't-tebyîn* eserindeki tahlil ve tespitlerinin konuyla ilgili ilk tedvin asrından bize intikal eden en kapsamlı birikim olduğunu belirtir. (s.13) Ancak

Mâtlûb, Câhız'ı lafızcı addetmenin yanlış olduğunu belirterek onu nazım/sözdizimi teorisinin öncüsü kabul eder. (s.16) Mâtlûb'a göre İbn Kuteybe eserlerinde lafızların sıfatları ve lafızla ilgili birçok hususa değinmesine rağmen bunları "fesâhat" olarak isimlendirmemiş ve bu kelimeyi kullanmamıştır. (s.19) Mâtlûb; Müberrid, Sa'leb ve İbnü'l Mu'tez'in fesâhat kelimesine işarette bulunmadıklarını ifade eder. (s.20) Matlûb, Kudâme b. Ca'fer'in lafzın yumuşak, mahrecinin kolay olması ve fesâhat parıltısıyla bezenecek şekilde arı-duru olması gibi lafzın sıfatıyla ilgili görüşler serdettiğini vurgular. Yine lafzın dil ve nahiv kurallarına aykırı olması, nadir kullanıma sahip olması ve şâz olması gibi kusurlarına da değinmiştir. (s.20) Matlûb, İbn Vehb'in sağlam-zayıf lafız gibi ifadelerle lafza yönelik tespitler yapmasına rağmen fesâhat ile ilgili görüşlerini yansıtacak kavramsal bir çerçeve sunmadığını kaydeder. (s.21) Son tahlilde fesâhat-belâğat ayrımından yana olan Ebû Hilâl el-Askerî, fesâhatin beyân sıfatını tamamlayan bir araç olduğunu ve araçsal olan şeyin de anlamdan ziyade lafızla ilgili olduğunu belirtir. (s.23) Halbuki "anlamın kalbe ulaştırılması" olarak tarif edilmesi mümkün olan belâğat bir nevi anlama işaret eder. (s.22) Matlûb, *Sırrü'l-fesâha* adlı eserinde harflerin sıfatları ve mahreçleri, müfret lafızların ve telife konu olan lafızların fesâhati konusunda ayrıntılı tahliller yapan İbn Sinân el-Hafâcî'nin fesâhati beyân ve açıklık olarak tarif ettiğini ifade eder. (s.23) Hafâcî'ye göre fesâhat, lafızların vasfıyla ilgili bir hükümken belâğat anlamlarla beraber lafızlar hakkındaki hükümdür. Ona göre her belîğ kelim fasîh sayılır, fakat her fasîh olan belîğ sayılmaz. (s.24) Matlûb'a göre onun fesâhatle ilgili incelemeleri konuyla ilgili en değerli çalışmalardan olup müteahhir belâğatçıları derinden etkilemiştir. (s.31)

Matlûb; fesâhat, belâğat ve beyân gibi kavramların Abdülkâhir Cürcânî nezdinde eş anlamlı olduğunu belirtir. (s.31) Ona göre müfret kelime fesâhat noktasında bir şey ifade etmez, fesâhat/belâğat, sözdizimi ile ilgilidir. (s.32) Böylece fesâhat, belâğat ve nazmı birbirine bağlayan Cürcânî, Hafâcî gibi fesâhat şartlarından söz etmemiş ancak mahreci kolay ve akıcı müfret lafzın üstünlüğünü kabul ederek fesâhatin, i'câzı pekiştiren bir olgu olduğunu vurgulamıştır. (s.36-37) Fahreddin er-Râzî ise fesâhati; sözün, ta'kid (kelamın anlamını zorlaştıran kötü telif) unsurundan hâli olması şeklinde tanımlar ve onu anlamla ilişkilendirir. Râzî, her ne kadar fesâhat ve belâğatın lafzî delâlet yoluyla açıklanamayacağını vurgulasa da lafzın cevheri ve vaz'î delâletini sözün güzelliğine etki eden bir faktör olarak değerlendirir. Dolayısıyla bu görüş Cürcânî'nin nazım teorisinin bir izahıdır. (s.37) Fesâhat konusuyla oldukça ilgilenen (s.38) İbnü'l-Esîr, belâğatçıların sıkça kullandıkları "Fasîh söz, açık ve zahir olandır." ifadesinden kastedileni açıklamıştır. Ona göre güzel olduğu için kullanılan lafız aynı zamanda açık ve anlaşılır hâle gelmiş ve neticede fasîh olmuştur. İbnü'l-Esîr, nazım ve nesir erbabının fasîh kelimeleri diğerlerinden zevk-i selîm yoluyla ayırt ettiklerini ifade eder. (s.39) Ayrıca İbnü'l-Esîr, fesâhatin anlama değil lafza râci olduğunu savunmuştur. (s.40) İbnü'l-Esîr, Hafâcî'nin müfret kelimenin fesâhatiyle ilgili kaydettiği bilgileri incelemiş ve bazılarını kabul edip bazılarını reddetmiştir. Ona göre sonrakiler bu konuda İbnü'l-Esîr'in takipçisi sayılır. (s.41) Matlûb, Sekkâkî'nin belâğatı taksim ederken fesâhate müstakil bir bölüm ayırmadığını, beyân ilminin ardından konuyla ilgili görüşlerini kaydettiğini ifade eder. O,

Sekkâkî'nin fesâhati, anlama ve lafza râci olmak üzere ikiye ayırdığını belirtir. Matlûb'a göre Sekkâkî fesâhati, belâğatın zorunlu bir şartı olarak görmemiş ve bu konuda Cürçânî ile Râzî'nin görüşlerini benimsemiştir. (s.42) Sekkâkî'nin *Miftâhü'l-ulûm* adlı eserinin üçüncü bölümünü ihtisar eden Bedrüddîn b. Mâlik ise fesâhati sözün, anlamını tam bir şekilde izhâr edecek ve maksadını açıklayacak biçimde ifade edilmesi olarak tanımlamış ve fesâhat için “bedî” kavramını kullanmıştır. (s.42) Sekkâkî ve Bedrüddîn b. Mâlik'ten farklı olarak Hatîb el-Kazvînî fesâhati, belâğatın mukaddimesi olarak ele almıştır. (s.43) Matlûb bu başlıkta son olarak fesâhat ve belâğat kavramının günümüzde birbirinin yerine kullanılmasını doğru bulmadığını belirtir. Zira ona göre fesâhat daha çok lafız ve ses meseleleriyle ele alındığından dolayı günümüzde lafza taalluk eden konular için “fesâhat” terimini kullanmak daha isabetlidir. (s.50) Matlûb'un fesâhat kavramının gelenekte daha çok lafız ve ses meseleleriyle ilgili olduğu yorumu isabetli olsa da bir yönüyle eksiktir. Zira belâğatın teşekkülüne kadar fesâhat, belâğat ile eş anlamlı kullanılmıştır. Matlûb'un kendisi de bu hususu vurgular. (s.51)

Matlûb, “fesâhat” kavramından sonra ilk bölümün diğer ana başlığında “belâğat” kavramını inceler. Sözlükte “amaca varmak ve ulaşmak” şeklinde karşılık bulan “belâğat”, çoğu dilci ve ilk belâğatçılara göre fesâhat ile eş anlamlıdır. (s.51) Amr b. Ubeyd (ö. 144/761) (s.53), Asmaî (ö. 216/831) ve Ebu Amr el-‘Attâbî (ö. 220/835) gibi isimler belâğat ve belîğ kişiyle ilgili açıklamalar yapmalarına rağmen “belâğat”ı tarif etmemişlerdir. (s.54) Hatta belâğat ile ilgili birçok tarif zikreden Câhız bile bunlar arasında herhangi bir tercihte bulunmayarak belâğat ile ilgili hoşuna giden “lafzın kulağa, mananın da kalbe ulaşması noktasında birbirleriyle yarışması” anlamındaki ifadeyi seçmekle yetinmiştir. Câhız, iki kavramı ayırtırmadan beyân anlamında kullanmıştır. (s.54) Müberrid'in *el-Belâğ*a risalesiyle eserine “belâğat” ismi veren ilk dilci olduğunu ifade eden Matlûb, onun risalede belâğat kavramının ıstılâhi manasına yakın bazı anlamlarına işaret ettiğini belirtir. (s.55) Askerî'nin belâğatı “makbûl bir sûret ve güzel bir takdimle beraber zihninde var olanı dinleyenin kalbine, zihninde olduğu haliyle aktarmayı sağlayan her şey” olarak tanımladığını ifade eden Matlûb, Askerî'nin belâğatı mütekellimin değil kelamın bir sıfatı kabul ettiğini aktarır. (s.55) İbn Sinân el-Hafâcî de belâğatı tam tarif etmemiş sadece belâğat ve fesâhat arasındaki farka değinmiştir. (s.56) Abdülkâhir Cürçânî; belâğat, fesâhat, berâ'at ve beyân kelimelerini eş anlamlı kullanmıştır. (s.57) Fahreddin er-Râzî de belâğat ve fesâhati anlamla ilişkilendirerek Cürçânî'nin usulünü esas almıştır. İbnü'l-Esîr ise belîğ kelamın lafız ve anlamı şamil olduğunu ifade ederek belâğatın terkipte birlikte lafız ve anlamın bir vasfı olacağını, fesâhatin ise terkibe dahil olmamış müfret lafızların bir vasfı olduğunu savunmuştur. (s.58) Belâğatı “mütekellimin, anlamları ifade etme noktasında terkiplere hakkını tastamam verecek bir seviyeye ve teşbih, mecaz ile kinayeyi yerinde kullanacak bir düzeye ulaşması” olarak tarif eden Sekkâkî, bu tanımıyla meânî ve beyan ilminin konularını belâğata dahil ederken bedî konularını ise hariç tutmuştur. (s.58) Ancak o, bedî konularını mülhak olarak meânî ve beyândan sonra zikretmiştir. Kazvînî, kelamın ve mütekellimin belâğatını ayırt ederek ilkinin “sözün fasîh olmakla beraber mukteza-yı hâle mutabık olması” şeklinde tanımlamış (s.59) ikincisini ise “mütekellimin, kendisiyle

belîğ söz telif etme kabiliyetine sahip olduğu meleke” olarak tanımlamıştır. Matlûb, Kazvî’nin belâğatı meânî, beyan ve bedî şeklinde üçe taksim ettiğini ve müteahhir belâğatçıların onun bu taksim ve tariflerini esas kabul ettiğini belirtir. Matlûb’a göre “fennü’l-kavl”, “fennü’l kitâbe”, “fennü’t-te’lîfî’l-edebî”, “fennü’l-inşâ” ve “ilmü’l-esâlib” gibi modern dönemdeki isim teklifleri, “belâğat” kavramının taşıdığı anlamları taşımadıkları için onun yerini tutamazlar. (s.60)

Matlûb’un ilk bölümü “fesâhat” ve “belâğat” kavramlarının detaylı bir tahliline ayırması ve Câhîz, Cürcânî, İbn Sinân el-Hafâcî, Râzî, İbnü’l-Esîr, Sekkâkî ile Kazvî gibi önemli belâğat ve edebiyat âlimlerini esas alarak kavramların tarihi gelişim seyrini aktarması oldukça önemlidir. Kitabı okuyan kişi bu metot sayesinde bir taraftan kavramların arka planı ve tarihi gelişimine daha fazla vakıf olurken diğer taraftan ise bu dildilerin konuya yaklaşım tarzlarını mukayese imkânı elde etmektedir. Bu hususun özellikle alana yabancı olanlar ve yeni başlayanlar için bir tasavvur oluşturmak adına faydalı bir yol olduğu ayrıca vurgulanmalıdır. Ancak Matlûb’un fesâhat-belâğat başlıklarını birbirlerinden ayrı işlemesi fazlaca tekrara düşmesine neden olmuştur. Çünkü konunun tabiatı gereği her iki kavramı beraber değerlendirmek zorunda kalmıştır. Ayrıca bu durum onun bahsi geçen belâğatçıları daha detaylı ele alarak görüşleri arasındaki farklılıkları, benzerlikleri ve tartışmaların mahiyetiyle ilgili derin çözümlemeler yapmasına mâni olmuştur. Zira kendisi çoğunlukla isimleri verdikten sonra konuyla ilgili genel kanaatleri aktarıp tartışma zeminlerine atıfta bulunmaz.

Matlûb, kitabının ikinci bölümünü “meânî” temel başlığı altında “meânî ilmi”, “haber ve inşâ”, “cümlelerin halleri”, “fasıl ve vasıl”, “icâz ve itnâb” ve “muktezâ-yı zâhirden hurûc” olmak üzere altı yan başlığa ayırmıştır. O, meânî ilmi başlığı altında ise “nazım/sözdizimi teorisi”, “teorinin gelişimi”, “teorinin donuklaşması” ve son olarak “Sekâkkî’nin yöntemine eleştiri” yan başlıklarını ele alır. Matlûb’a göre Ebu Saîd es-Sirâfî’nin (ö. 368/979) “meânî’n-nahv/nahvin anlamları” terimi (s.67) ve İbn Fâris’in (ö. 395/1004) haber ve inşâ konularını ifade etmek için kullandığı “meânî’l-kelam/sözün anlamları” terimi (s.68), belâğatın bir kısmı hâline gelen meânî ilmine en çok yaklaşan ifadelerdir. Abdülkâhir de nazım teorisini inşâ ederken “meânî’n-nahv” kavramını merkezî bir yere konumlandırmış ve nahiv ile meânî arasında derin bir irtibat kurmuştur. Belâğatın bazı konularını meânî olarak isimlendirip belâğatın bir kısmı haline getiren kişi Sekkâkî (s.67) olsa da sürecin ona kadar kaydettiği gelişmeleri akılda tutmak büyük önem arz etmektedir. O, nazım düşüncesinin gelişiminde i’câzü’l-Kur’ân literatürünün de önemli olduğunu belirterek Vâsıtî (ö. 306/918), Hattâbî (ö. 388/998), Rummânî (ö. 384/994), Bâkılânî (ö. 403/1013) ve Kâdî Abdülcebbâr’ın (ö. 415/1025) çalışmalarına atıf yapar. Bu hususta “damm/ekleme” terimini öne çıkaran Kâdî’ya ayrı bir parantez açar. (s.71-72) Matlûb’a göre nazım teorisi Abdülkâhir Cürcânî’nin eliyle sistematik bir hâle gelmiştir. Cürcânî’nin nazım düşüncesi; haber, müsned ve müsnedün ileyh, hâl ve şart gibi müsned ve müsnedün ileyhe taalluk eden konular, fasıl-vasıl, meânî harflerinin özel anlamları, ta’rîf-tenkîr, takdîm-tehîr, hazîf, tekrar ve idmâr-izhâr gibi tüm konuları kapsamaktadır. (s.73-75) Matlûb, “teorinin donuklaşması” başlığında Sekkâkî’nin meânî konularını taksim etme metodunu anlatır. (s.77-78). Bu tahlillerden sonra “yöntem

eleştirisi” başlığında edebî zevki yok edecek seviyede belâğat konularını mantıksal taksîme tabi tutması sebebiyle Sekkâkî’yi tenkit eder. (s.79-81) Ona göre Kazvînî ve Teftâzânî (ö. 792/1390) gibi şârihler bu gerçeği kaydetmelerine rağmen Sekkâkî’nin bu taksimini garip biçimde benimsemişlerdir. (s.82). Kazvînî ve Teftâzânî’nin Sekkâkî’ye yaptıkları eleştiri, belâğatın üçlü taksimine yönelik olmayıp bazı konuların tertibi ve işlenme keyfiyetiyle ilgilidir. Dolayısıyla Matlûb’un Sekkâkî’ye yaptığı eleştiriler, meseleye farklı bir noktadan yaklaşmasıyla ilgilidir. Ona göre meânîyi sekiz ayrı başlıkta ele alan Kazvînî’nin yöntemi Sekkâkî’ye göre daha açıktır. (s.83)

Mâtlûb, ikinci bölümün ikinci ana başlığında ilk olarak “haber” sonra “inşâ” konularını ele alır. Haber ve inşâ konularının ortaya çıkmasında “halkü’l-Kur’ân” meselesinin özellikle etkili olduğunu vurgulayan Matlûb bu bağlamda Mu‘tezile kelamcılarının Kur’ân’ı emir, nehiy ve haber temelli taksim ettiklerini zikreder. (s.86) Nazzâm (ö. 231/845) ve Câhız’ın “haber”i farklı şekillerde tarif ettiklerini (s.86-87) ifade eden Matlûb’a göre bu tartışmalar edebiyat ve belâğat kitaplarına intikal etmiştir. İbn Kuteybe, Sa’leb ve İbn Fâris gibi dilcilerin haber konusuyla ilgili ifadelerine değinen (s.88) Matlûb; Râzî, Sekkâkî ve Kazvînî’nin haber tanımlarını aktardıktan sonra haberin “doğruya veya yalana bizatihi muhtemel olan her söz” şeklinde tarif edilmesini uygun bulur (s.89) ve ibtidâî, talebî (s.91) ile inkârî (s.92) olmak üzere üç türünü zikreder. Matlûb, haberin, muhataba bilgi vermek (s.99) veya mütekellimin bildiğini izhâr etmesi (s.100) gibi iki temel amacı olduğunu belirtir. Ancak çoğunlukla muktezâ-yı zâhirin dışına çıkan haber birçok farklı anlam ihtiva edebilir. (s.101-102) “İnşâ”yı “doğruya veya yalana bizatihi muhtemel olmayan her söz” şeklinde tarif eden Matlûb, “inşâ”nın, talebî ve talebî olmayan şeklinde ikiye ayrıldığını aktarır. Talep vaktinde var olmayan bir istek bildiren emir, nehiy, istifhâm, temennî ve nidâ talebî inşâ; herhangi bir istek bildirmeyen medih ve zem üslubu (s.107), taaccüb, kasem (s.108), recâ (s.109) ve bazı akit kalıpları ise talebî olmayan inşâ kapsamında değerlendirilir. Belâğatçılar talep bildiren inşâ üslupları üzerinde yoğunlaşmışlardır. (s.110) Bu bağlamda emri, üstten ve ilzam yoluyla eylem talebi (s.110); nehyi, üstten ve ilzam yoluyla eylemi terk talebi (s.116); istifhâmı, daha önce bilinmeyen bir şeyi öğrenme talebi (s.118); temenniye, gelecek zamanda sevilen şeyin gerçekleşme beklentisi (s.126) ve nidâyı, çağırının çağrılan kişiye yaptığı yönelme/ilgi talebi (s.128) olarak tanımlamayı tercih eden Matlûb, örneklerle bu üslupları geniş tahlile tabi tutar.

Matlûb, üçüncü ana başlığı “cümlelerin durumları”na ayırmıştır. “Cümle”yi “anlama delâlet için bir araya gelen kelimeler” şeklinde tarif eden Matlûb, cümlelerin bir anlam ifade etmesi için iki temel rüknü olan müsned ve müsnedün ileyhe sahip olması gerektiğini ifade eder. (s.132) Buna binaen Matlûb bu bölümü müsned ve müsnedün ileyhi temele alarak işler. Müsnedün ileyhi, hükmün kendisine irca edildiği veya kendisinden haber verilen (s.133) ve müsnedi, kendisiyle hüküm verilen veya haber verilen (s.136) şeklinde tanımlar. Cümlede bulundukları yerleri örnekleriyle beraber işledikten sonra ta’rîf-tenkîr, zikir-hazif, takdîm-tehîr ve kasr konularını bu çerçevede ele alır. Matlûb’un bu başlıktaki en temel amacı, bahsi geçen üslupların kullanımından ortaya çıkan ince belâğî anlamlara dikkat çekmektir. Bu bağlamda başta Abdülkâhir olmak üzere belâğatçıların tarîf-tenkîr

gibi üslup farklılıklarının muhtelif delâletlere işaret ettiklerini vurgular ve bu hususa çok fazla eğilmeyen nahiv âlimlerini eleştirir. (s.155,159) Bu konuları işleme noktasında Abdülkâhir ve İbnü'l-Esîr gibi edebî zevki öne çıkaran belâğatçıların menhecini benimseyen (s.133) Matlûb'un özellikle Abdülkâhir'e çokça atıf yaptığı görülür. (s.152-153,161,166,169) Matlûb'un bu konuları işlerken sade ve anlaşılır bir üslup tercih etmesi ve Kur'ân ayetleri ile şiir örneklerine bolca yer vermesi savunduğu edebî zevk anlayışını eserine aksettirmiştir. Ancak bu başlığın altında işlemesi gereken meânî harfleri konusunu zikretmeden geçmesi, eser için bir eksiklik olarak düşünülebilir. Zira meânî ilmine hasredilmiş böyle bir eserde bu tür temel konuların da ele alınması beklenir. En azından Matlûb'un konuyu neden işlemediğini, bunun bilinçli bir tercih olup-olmadığını belirtmesi yerinde olurdu. Bu tavrı, isnâd ilişkisinde meânî harfleri konusuna çok büyük bir değer atfetmediği şeklinde okunabilir. Ayrıca bu başlık altında işlemesi beklenen idmâr-izhâr konusunu "mukteza-yı zâhirin dışına çıkma" başlığında ele alma gerekçesini belirtmemiştir.

İkinci bölümün dördüncü başlığında Matlûb, "fasıl-vasıl" konusunu ele alır. O, cümlelerin anlam itibariyle birbirine bağlanması veya ayrıştırılması ile ilgili olan konuyu "cümlelerin durumları" başlığından sonra işlemeyi uygun bulduğunu ifade eder. (s.184) Câhız ve Ebu Hilâl gibi ilk belâğatçılar (s.184-185) fasıl-vasıl konusuna değinmelerine rağmen müteahhir belâğatçıların konuya yaklaşım metotları farklıdır. Zira ilk belâğatçılar konuyu daha geniş kapsamda ele alırken sonrakiler, meseleyi doğrudan atıf harfleriyle ilişkilendirmiştir. Bu bağlamda ona göre mevzuyu atıf konusuyla ilişkilendirerek detaylı ve düzenli bir şekilde ele alan ilk kişilerden biri Abdülkâhir'dir. Matlûb, konuyu bol örneklerle ele alan Abdülkâhir'den sonraki belâğatçıların mevzuyu bölümlere ayırarak daha dakik bir şekilde incelediğini vurgular. (s.187) Özellikle Kazvînî, Abdülkâhir ve Sekkâkî'nin metotlarını birleştirmiş ve *Telhîs* şârihlerinin çabaları neticesinde de konu son şeklini almıştır. (s.188) *Telhîs* şârihlerinden Behâüddîn es-Sübki bu meseleyi en güzel ele alanlardandır. (s.200)

İkinci bölümün beşinci başlığında Matlûb, "îcâz ve itnâb" konusunu ele alır. Îcâz, "kelamı ifsat etmeyecek şekilde lafzı zikretmekle birlikte lafzın anlamdan daha az olması" şeklinde tanımlanabilir. Araplar îcâzı belâğat olarak kabul etmişlerdir. (s.206). Matlûb'un bu bağlamda İbn Kuteybe, İbn Cinnî (ö. 392/1002), Ebu Hilâl, İbn Reşîk, İbn Sinân Hafâcî, İbnü'l-Esîr, Râzî, Sekkâkî ve İbnü'z-Zemlekânî (ö. 651/1253) gibi belâğatçıların îcâz tarifleri ve üslubunun ehemmiyetiyle ilgili sözlerini naklettiği görülür. (s.207-212) Bu bağlamda "îcâz-ı hazîf"e de değinen Matlûb, bu üslubun "mahzûfu tayin eden bir karine bulunması şartıyla bir kelime, cümle veya daha fazlasının hazfedilmesi" şeklinde tanımlanabileceğini belirtir. (s.212) Ona göre hazfin tespiti noktasında birçok yöntem olmakla beraber akıl ve adet/örf bunların en önemlileridir. (s.212-213) Matlûb itnâbı ise "faydaya binaen lafzın anlama göre çok olması" şeklinde tanımlar. Câhız, İbnü'l-Esîr ve İbn Kayyim el-Cevziyye (ö. 751/1350) gibi belâğat ve edebî tenkit âlimlerinin bu üslupla ilgilendiklerini ifade ederek konuyla ilgili sözlerini nakleder. (s.229) İtnâb, mütekellimin bir amaca matuf olarak sözü uzatmasıdır. Şayet bu uzatma bağlamın gerektirmediği bir durumsa artık tatvîl yani bir nevi laf kalabalığı yapılmış olur. Buna binaen Ebu Hilâl,

İbnü'l-Esîr ve Kazvînî, itnâb ve tatvîli birbirinden ayırarak ilkinin makbul, ikincisini ise merdud addetmişlerdir. (s. 230-231) Matlûb müsâvâtın belâğatçılar tarafından “lafzın ve anlamın birbirine eşit olması” şeklinde tarif edildiğini belirttikten sonra bu üslubun bilinmesini îcâz ve itnâbı bilmeye bağlar. (s.245-247)

Matlûb, ikinci bölümün altıncı ve son başlığında “mukteza-yı zâhirin dışına çıkma” konusunu ele alır. Bu bağlamda kendisi idmâr-izhâr, kalb, üslûbü'l-hakîm, tağlîb, iltifât ve bazı âlimlerin iltifâta benzettiği farklı birkaç üsluba değinir. (s.248-287)

Matlûb'un *Esâlîb Belâğîyye* eseri, yöntem ve üslubuyla klasik ve modern belâgat anlayışı arasında bir köprü görevi görebilecek mahiyettedir. Zira eser, bir taraftan meselelerin tarihi seyri, kavram analizi, alanın önemli isimlerini, taksîm-tarifler, yeni görüşler ve eleştiriler barındırdığı için alanın uzmanları için önemli hale gelmektedir. Öbür taraftan üslup ve tertîp bakımından güzel, sade ve anlaşılır olması ise belâğat/tenkit tarihiyle ilgilenenler ve lisansüstü talebeleri için kitabı istifade edilebilecek kaynaklar arasına dâhil etmektedir.